

چهاردهمین پیش‌نشست همایش ملی «اجتهاد پویا و حقوق اجتماعی زنان» با محوریت بررسی فقهی «حریم پوشش در شبکه‌های اجتماعی» به همت مدرسه علمیه تخصصی الزهرا (س) گرگان و با همکاری مدرسه علمیه کوثر علی‌آباد به صورت حضوری و آنلاین در تاریخ ۱۲ مهرماه ۱۴۰۵ برگزار شد. این نشست که با سخنرانی دکتر طاهره حیاتی، دانش‌آموخته سطح ۴ حوزه علمیه، همراه بود که بر ضرورت تطبیق احکام فقهی با اقتضائات فناوری‌های نوین تأکید کرد. در ابتدای این نشست، دکتر حیاتی مفهوم «بازخوانی فقهی» را تبیین کرد و تصریح نمود که این رویکرد به معنای عدول از مبانی شرعی یا تغییر احکام ثابت نیست. وی با تأکید بر اصل «تأثیر زمان و مکان در اجتهاد»، هدف از این بازخوانی را ارائه پاسخ‌های فقهی متناسب با نیازهای مستحدثه دانست تا فقه بتواند در مواجهه با تحولات تکنولوژیک، کارآمدی و پاسخگویی خود را حفظ کند.

وی در بخش دیگری از تحلیل خود، به دسته‌بندی دقیق حدود پوشش بر اساس «مرئی و منظر» بودن پرداخت. وی با اشاره به تنوع مخاطبان در فضای مجازی، احکام پوشش را به چهار لایه تقسیم کرد که شامل تعامل با همسران، هم‌جنسان، محارم غیرهم‌جنس و نامحرمان است و تأکید کرد که رعایت حدود شرعی در هر یک از این گروه‌ها، ضوابط متفاوتی را می‌طلبد. یکی از کلیدی‌ترین مباحث این نشست، نقد تصور «امنیت در حریم خصوصی فضای مجازی» بود. دکتر حیاتی این فضا را به «خانه شیشه‌ای» تشبیه کرد و با اشاره به ماهیت اشتراک‌گذاری و قابلیت‌های فنی ذخیره‌سازی، هشدار داد که هیچ امنیت پایداری در این فضا وجود ندارد؛ لذا تکیه بر تصور مصونیت در گروه‌های بسته مجازی، خطایی راهبردی است که می‌تواند پیامدهای شرعی جبران‌ناپذیری به دنبال داشته باشد.

طبقه‌بندی انواع مواجهه در شبکه‌های اجتماعی

ایشان تعاملات در شبکه‌های اجتماعی را از منظر فقهی به دو دسته کلی تقسیم کردند و به بررسی «موضوع‌شناسی» آن‌ها پرداختند:

لایو (پخش زنده): این مدل تعامل، مشابه تجربه پخش زنده تلویزیونی است. در اینجا بحث‌های مفصلی وجود دارد که آیا «پخش زنده» در حکم «مواجهه حقیقی» است یا خیر؟ ایشان اشاره کردند که در این زمینه دیدگاه‌های فقهی متفاوتی وجود دارد؛ برخی آن را در حکم مواجهه حضوری دانسته و برخی دیگر آن را تصویری غیرواقعی تلقی می‌کنند.

انعکاس (ویدیوهای بازنشر شده): در این حالت، محتوا قبلاً تولید شده و اکنون در حال بازنشر است. در اینجا با «پخش زنده» مواجه نیستیم، بلکه با «انعکاس» تصویری مواجهیم که در گذشته ثبت شده است.

مفسدات و پیامدهای اجتماعی تصویر در فضای مجازی

دکتر حیاتی در ادامه، از نگاهی فراتر از احکام صرف، به بررسی «مفاسد» ناشی از نحوه استفاده از تصاویر در شبکه‌های اجتماعی پرداختند. ایشان سه پیامد اصلی و خطرناک را برای این نوع تعاملات برشمردند:

الف) مفسده‌ی روان‌شناختی: خودکم‌بینی و اختلالات روانی

ایشان اشاره کردند که تصاویر پردازش‌شده (با افکت‌های زیبایی، تغییر چهره توسط هوش مصنوعی و...) یک واقعیت غیر حقیقی را ارائه می‌دهند. این «زیبایی‌های مصنوعی» و غیرواقعی، باعث ایجاد چالش‌های روحی جدی در جامعه می‌شود: اختلال در مقایسه: کاربران (به‌ویژه زنان و مردان) ناخودآگاه خود را با این تصاویر بی‌نقص و فریبنده مقایسه می‌کنند. این مقایسه مداوم منجر به بروز «خودکم‌بینی»، «افسردگی»، «اختلال در روابط عاطفی» و «ناامیدی از رسیدن به ایده‌آل‌های غیرواقعی» می‌شود.

ب) مفسده‌ی اخلاقی و اجتماعی: خودنمایی (تبرج) و جلب توجه. ایشان تأکید کردند که حتی اگر پوشش ظاهری رعایت شود، اما سبک پوشش یا نحوه بازنمایی تصویر (مانند «حجاب‌های استایل‌محور» که تنها بر هدف جلب توجه تمرکز دارند)، مصداق

«تبرج» است. تبرج در این بستر، با هدف جلب توجه جنسی یا نمایش جذابیت‌های ساختگی صورت می‌گیرد که از نظر فقهی، مصداق ممنوع است.

ج) مفسده‌ی امنیتی و حریم: خطر انتشار و توصیف (گسترش مفسده) با توجه به ویژگی «خانه شیشه‌ای» در شبکه‌های اجتماعی، ایشان به یک نکته فقهی بسیار مهم اشاره کردند:

گسترش ناخواسته: در فضای مجازی، احتمال انتقال تصویر از یک گروه محدود (مثلاً گروه خانوادگی) به جمعی وسیع‌تر، بسیار بالا است.

حکم ثانویه بر اساس احتمال توصیف: ایشان با استناد به مبانی فقهی اشاره کردند که اگر فردی (مثلاً در یک جمع زنانه) بداند که احتمال دارد تصاویر یا ویژگی‌های ظاهری او توسط دیگران به صورت «توصیف» یا «بازنشر» به نامحرمان منتقل شود، پوشش او باید بر اساس این «احتمال مفسده»، سخت‌گیرانه‌تر و در حد پوشش واجب در برابر نامحرم باشد.

دکتر حیاتی تأکید کرد که حتی در صورت حفظ پوشش کامل فیزیکی، استفاده از ابزارهای جذابیت‌ساز مانند افکت‌های تصویری یا قابلیت‌های هوش مصنوعی، به دلیل ایجاد ادراک خاص در مخاطب، از نظر فقهی محل اشکال است؛ به عبارت دیگر، در فضای مجازی، «پوشیدگی بدن» شرط لازم است اما کافی نیست.

در پایان نشست، توصیه‌هایی برای پژوهشگران حوزه زنان و فقه ارائه شد. دکتر حیاتی از طلاب و محققان خواست تا مباحث پوشش و نگاه را صرفاً به متون ترجمه شده محدود نکنند و با مراجعه به منابع اصیل فقهی، همچون کتاب النکاح در «وسائل الشیعه»، بر متون عربی تسلط یابند تا بتوانند با استفاده از ابزارهای پژوهشی نوین، به استنباط دقیق‌تر و عمیق‌تری دست یابند.